

Motion till riksdagen 2025/26:4224

av **Ulrika Westerlund m.fl. (MP)**

med anledning av prop. 2025/26:295 Förebyggande insatser inom socialtjänsten till skydd för barn och unga vid bristande medverkan

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår proposition 2025/26:295, utom i den del som avser ändringar i socialförsäkringsbalken och lagen (2025:1478) om ändring i socialförsäkringsbalken angående tillfällig föräldrapenning.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen snarast ska återkomma till riksdagen med lagförslag om eventuella följdändringar och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Så sent som i juli förra året trädde den nya socialtjänstlagen i kraft (prop. 2024/25:89), en viktig lagstiftning som Miljöpartiet länge efterfrågat och som kommer att stärka socialtjänstens arbete. Mot den bakgrunden är det förslag som regeringen lägger fram i denna proposition särskilt allvarligt. Propositionen innehåller ett antal förslag som Miljöpartiet anser riskerar att underminera tilliten till socialtjänsten och försvåra deras förebyggande arbete.

Propositionens förslag har beretts i Ds 2024:30 En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas, även kallad mellan-tvångsutredningen eller LIV i debatten. En stor majoritet av remissinstanserna avstyrkte eller var negativa till utredningens förslag, däribland Institutet för mänskliga rättigheter, Barnombudsmannen, Socialstyrelsen, Vision, Föreningen Sveriges socialchefer (FSS), Barnrättsbyrån, Bris och Brottsförebyggande rådet. På ett övergripande plan uppmärksammar remissinstanserna tre allvarliga konsekvenser av förslagen, om de genomförs.

Till att börja med kan förslagen underminera tilliten till socialtjänsten, något som utredningen själv också uppmärksammar. Att göra användningen av tvångsåtgärder till en del av socialtjänstens uppgifter riskerar att minska människors benägenhet att vända sig till och vilja ta emot stöd och hjälp från socialtjänsten. Socialstyrelsen lyfter fram att socialtjänstens kärnuppdrag för barn och unga är att verka stödjande och hjälpande, men med utredningens förslag är risken att fokus skiftas till mer kontroll och repression. FSS ser en stor risk att socialtjänstens uppdrag och arbete ses som och blir en stödfunktion till Kriminalvårdens och polisens uppdrag, snarare än en egen profession där kunskap om det sociala arbetets praktik är vägledande för arbetssätt och metoder. Bland annat SKR lyfter att socialtjänsten redan i dag brottas med bristande tillit; de senaste årens LVU-kampanj har tydligt visat på rädslan som många vårdnadshavare, barn och unga känner inför kontakt med socialtjänsten.

Vidare pekar remissinstanserna på att förslagen bygger på bristande forskning och erfarenhet. Tvingande öppenvårdsinsatser har så gott som obefintligt stöd för att de fungerar eller har en brottsförebyggande inverkan på barn. Utredningen tar själv upp att den tillgängliga forskningen beträffande socialt arbete, insatser och behandlingsmetoder till största delen rör sådant som bedrivs på frivillig väg. Utredningen har inte kunnat påvisa något vetenskapligt stöd för hur tvångsåtgärder ska leda till en positiv förändring för barn. Forskning visar i stället att egen vilja, tillitsbaserade metoder och delaktighet är viktiga förutsättningar för att insatser inom socialt arbete ska leda till långsiktigt hållbara förändringar.

Till sist så motarbetar detta förslag den nya socialtjänstlagen. I princip samtliga remissvar inklusive de från Advokatsamfundet, Bris och Rädda Barnen uppmärksammar att den nya socialtjänstlagen (SoL) har som mål att arbeta förebyggande samt skapa tillit och tillgänglighet, och de har en oro över hur förslagen i LIV krockar med dessa mål. I den nya socialtjänstlagen finns det också krav på att socialtjänstens arbete ska bedrivas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet – och detta blir svårt då förslagen i LIV som sagt saknar vetenskapligt stöd. Dessutom är omställningen för Sveriges 290 kommuner till nya SoL något som kräver socialtjänstens resurser och arbetsro, inte parallella nya arbetssätt för tvång. Barnrättsbyrån varnar även för att den förskjutning som görs av straffrättsliga åtgärder in i det socialrättsliga systemet riskerar att motverka syftet med nya SoL, då många av förslagen urholkar barnperspektivet och sänker förtroendet för socialtjänsten.

Miljöpartiet delar remissinstansernas kritik. Om repressiva åtgärder ska riktas mot barn och unga måste det finnas tydliga indikationer på att åtgärderna ger positiva effekter. Så är inte fallet här. Det framgår inte minst av förslaget om att socialnämnden får besluta om att vårdnadshavare, barn och unga ska delta i öppna insatser när samtycke saknas. Beslut om sådana insatser ska dessutom kunna förenas med särskilda föreskrifter. Som bl.a. Bris framhåller menar vi att syftet som utredningen anger, att tidiga tvångsåtgärder skulle kunna förebygga mer ingripande åtgärder såsom tvångsplacering, vilar på en felaktig och riskfylld föreställning om att tvång kan leda till ökat samtycke. Snarare är ett välfungerande samarbete och ömsesidigt förtroende mellan vårdnadshavare och socialtjänst avgörande för att barn ska få rätt stöd i rätt tid. Forskning visar att vårdnadshavare som har tillit till socialtjänsten är mer benägna att söka hjälp i ett tidigt skede, vilket kan förebygga att problem fördjupas. Om förtroendet brister finns det en risk för att vårdnadshavare undviker kontakt med socialtjänsten, vilket i sin tur kan försämra möjligheterna att tillgodose barnets behov av stöd.

Nej till insatser när samtycke saknas

Miljöpartiet ifrågasätter behovet av att införa nya insatser när samtycke saknas. I dag saknas underlag om varför föräldrar tackar nej till socialtjänstens insatser. Utredningen och promemorian uppskattar ”att cirka 40 procent av de barn och unga vars behov utreds av socialnämnder och som bedöms vara i behov av stöd inte får det till följd av bristande samtycke från barnet eller den unge själv eller av barnets vårdnadshavare.” Enligt vår mening visar detta på behovet av en djupare analys av varför barn, unga eller föräldrar tackar nej. Då går det att bättre förstå hur frivilliga insatser fortsatt kan vara vägledande men erbjudas på andra sätt. Framför allt barnrättsorganisationer lyfter fram att deras erfarenhet visar på att bristen på tillit och rädsla för myndigheterna eller att insatserna inte är anpassade efter familjens behov är några av skälen till att vårdnadshavare tackar nej till insatser. Därmed skulle tvångsåtgärder riskera att upprätthålla och öka skälen till att vårdnadshavare tackar nej. Därtill är det främst i den låga åldern 0–2 år som insatser inte når barn. Detta är inte åldern för brottsdebut, vilket ju är orsaken till de föreslagna tvångsåtgärderna.

Regeringen föreslår att insatser utan samtycke ska kunna förenas med särskilda föreskrifter, däribland vite mot föräldrarna. Syftet med ett vitesföreläggande ska vara att socialnämndens beslut om insatser utan vårdnadshavarnas samtycke efterlevs av vårdnadshavarna. Detta är en del av förslaget som Miljöpartiet, liksom Maskrosbarn, Barnrättsbyrå och SOS Barnbyar, är mycket kritiskt till. Vi befärar att en sådan ordning ytterst riskerar att drabba barnen och redan ekonomiskt och socialt utsatta familjer. Dessutom utgår förslaget från en felaktig bild av varför vårdnadshavare inte tar emot insatser. Som FSS framhåller handlar det oftast om att vårdnadshavare inte har rätt förutsättningar, förmåga, förståelse eller tilltro till samhällets stöd. Detta avhjälpas inte genom vitesförelägganden utan kräver andra metoder och arbetssätt. Dessutom riskerar vitesförelägganden att ge ytterligare en administrativ arbetsbelastning för socialsekreterare som minskar deras möjlighet att arbeta förebyggande och stödjande. För Miljöpartiet är det uppenbart att förslaget om vitesförelägganden kommer att drabba familjer som redan är ekonomiskt utsatta och vårdnadshavare med svag föräldraförmåga eller låg förståelse för och tillit till samhällets stöd, vilket inte kan åtgärdas genom ett vitesföreläggande. Det saknas dessutom evidens för att vite skulle leda till bättre efterlevnad av socialtjänstens beslut, vilket bl.a. Göteborgs och Lunds universitet framhåller.

Ytterligare föreskrifter som regeringen föreslår och som ska kunna riktas mot barn och unga är drogtester, för att kunna kontrollera de ungas nykterhet och drogfrihet, samt fotbojor, för att kontrollera att de unga uppehåller sig på anvisade platser. Miljöpartiet avstyrker dessa förslag, i likhet med bl.a. JO, Diskrimineringsombudsmannen, Rädda Barnen, Advokatsamfundet, Bris, Institutet för mänskliga rättigheter och Socialstyrelsen. Att socialnämnden ska arbeta för och ta initiativ till att förebygga och motverka skadligt bruk och beroende är en självklarhet och framgår av dagens regelverk i SoL. Ökad användning av drogtester kan visserligen upptäcka droganvändning men inte avskräcka från droganvändning. Propositionens förslag riskerar i stället, vilket flera remissinstanser påtalar, att underminera insatser inom öppen vård. Drogtest och fotboja är mycket ingripande och ett stort ingrepp i den enskildes integritet. Det framstår inte som en proportionerlig förebyggande insats utan snarare som en disciplinär insats, som riskerar att stå i strid med regeringsformen, Europakonventionen samt barn-

konventionen. Detta gäller särskilt drogtester, då det inte föreslås någon nedre åldersgräns för när det ska kunna beslutas om dem.

Enligt Miljöpartiet är förslaget om fotboja särskilt anmärkningsvärt. I dag är fotboja bara aktuellt för den som dömts för brott eller som fått ett utvidgat kontaktförbud och riskerar att överträda det. Det finns därmed en risk att både omgivningen och den övervakade uppfattar sig som kriminell. Stigmatiseringen, utanförskapet och upplevelsen av att bli ”stämplad” som kriminell kan i sig skapa ett kriminellt beteende. Det kan också ifrågasättas om fotboja på barn som inte dömts för brott kommer att få avsedd effekt. Som Institutet för mänskliga rättigheter lyfter fram så rekryteras och deltar barn och unga i brottslighet via digitala plattformar; därför är rörelserestriktioner inte nödvändigtvis ett brottsförebyggande skydd. Flera remissinstanser hänvisar också till erfarenheter från Danmark, där möjligheten att använda elektronisk övervakning avskaffades bara två år efter införandet. Skälet till avskaffandet var att möjligheten till elektronisk övervakning inte var rätt väg att gå för att förebygga ett kriminellt och asocialt beteende. Det ökade stigmatiseringen och innebar integritetsintrång, och bättre alternativ fanns. Sammantaget menar Miljöpartiet att användning av fotboja på barn som inte dömts för brott är en betydande maktförskjutning och en mycket ingripande åtgärd som det saknas såväl skäl som tillräckliga rättssäkerhetsgarantier för att införa. Även detta förslag går emot riktlinjerna om att socialtjänstens verksamhet ska baseras på beprövad erfarenhet och vetenskap, och det försämrar det förebyggande arbetet.

Förslaget om att socialtjänsten ska hålla allvarssamtal med unga vid misstanke om brott är ytterligare ett arbetssätt och en åtgärd som saknar tydlig evidens. Som fler remissinstanser lyfter fram i sina remissvar finns det redan liknande möjligheter och arbetssätt inom befintlig lagstiftning. Både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten avstyrker förslaget med motiveringen att det redan finns stöd i befintlig lagstiftning för socialtjänsten för att stödja och hjälpa brottsmisstänkta barn. Miljöpartiet ställer sig likt Lagrådet skeptiskt till förslaget om att Polismyndighetens deltagande ska vara huvudregeln. Även vad gäller förslaget om tillfälligt omhändertagande och polishandräckning ser Miljöpartiet hur socialtjänstens grundläggande utgångspunkt om frivilliga insatser och självbestämmande urholkas. Förslaget utgör också ett betydande intrång i den personliga integriteten och riskerar att undergräva tilliten till socialtjänsten, som bl.a. Civil Rights Defenders, Maskrosbarn och Socialstyrelsen påtalar. Med anledning av det avstyrker Miljöpartiet lagförslaget.

Miljöpartiet delar regeringens beskrivning att utvecklingen när det gäller barns involvering i kriminalitet är mycket allvarlig. Socialtjänsten har, tillsammans med rättsväsendet, en viktig roll i att stärka det förebyggande arbetet och bidra till att fler barn både kan hindras från att dras in i kriminalitet och kan få hjälp att lämna densamma. Miljöpartiet delar däremot inte uppfattningen att fler insatser utan samtycke, tvångsåtgärder, vitesförelägganden, drogtester och fotboja kommer att bidra till att hjälpa fler barn och deras familjer.

Redan i dag finns det möjlighet att besluta om mellantvång, genom 22 § LVU. Både utredningen och remissinstanser lyfter fram att bestämmelsen sällan används. För att åtgärda det har man länge försökt att höja kunskapen om att bestämmelsen finns och om hur den ska användas, men utan någon avsevärd effekt. En orsak till det låga användandet sägs vara att socialtjänsten fått bättre metoder för öppenvård och behandling. Utredningen anger dock det låga användandet som skäl för att ta bort 22 § i LVU och ersätta den med LIV. LIV innehåller fler delar än 22 § LVU, t.ex. föräldraföreläggande och vite.

Miljöpartiet håller med om att i de fall där föräldrarna inte vill att barnen ska få hjälp från socialtjänsten kan det behövas större möjligheter till insatser. Den 24 maj 2023 fattade riksdagen därför beslut om att sänka åldersgränsen från 15 år till 12 år för när barn ska kunna få egna insatser även om föräldrar inte samtycker (prop. 2022/23:64). Det är ett steg i rätt riktning. Miljöpartiet anser dock att även yngre barn ska kunna få sådana insatser, och t.ex. delta i en stödgrupp med andra barn till föräldrar med missbruksproblem. Vi anser att regeringen bör återkomma med ett nytt förslag som innebär att även barn under 12 år ska kunna få ta del av öppna insatser.

Med det sagt anser vi att det är stor skillnad på dessa typer av förslag och de åtgärder som regeringen nu föreslår. Det menar även Barnombudsmannen i sitt remissvar till Ds 2024:30. De skriver att de inte har något att invända mot att åtgärder sätts in utan vårdnadshavares samtycke i situationer där det är lämpligt och för barnets bästa. Barnombudsmannen menar däremot att regeringens förslag varken är lämpliga eller tillräckliga för att säkerställa att barn får det stöd och det skydd från våld och övergrepp som de har rätt till. Miljöpartiet delar den bedömningen.

Det finns en problematik kring att vårdnadshavare tackar nej till insatser. Konsekvenserna blir att barn inte får tillgång till stöd och insatser som det finns ett konstaterat behov av. Det finns däremot inga belägg, varken i forskning eller i regeringens förslag, som visar att insatser utan vårdnadshavares samtycke kan komma till rätta med detta. Att vårdnadshavare, mot sitt samtycke, tvingas att ta emot en föräldrastödande insats är inte skyddande i sig för barnet i fråga. Det är när insatsen leder till en positiv förändring som insatsen blir skyddande. Denna typ av påtvingade insatser har inget stöd i forskning och därmed har inte heller utredningen kunnat påvisa något sådant stöd – att insatser utan samtycke skulle ha denna avsedda effekt. Tidiga och förebyggande insatser till barn och unga behöver bygga på tillit, motivation och delaktighet – särskilt om syftet är att få till ett socialt förändringsarbete. Att införa tvång som verktyg för detta riskerar snarare att bli kontraproduktivt genom att skada tillit, motivation och delaktighet för barn och unga.

Ulrika Westerlund (MP)

Nils Seye Larsen (MP)

Camilla Hansén (MP)

Jan Riise (MP)

Mats Berglund (MP)

Annika Hirvonen (MP)